

De cultuur: het is maar hoe je het framet

Wie kan mij, één dag na mijn aankomst in Israël, beter aan de hand nemen in mijn mondaine nieuwe woonplaats Tel Aviv dan een keurig gecoiffeerde, hoogbejaarde actrice? Na een taxirit door mij nog onbekende straten beland ik rond lunchtijd in een restaurant met de fruitige tachtiger Lia Koenig. Eenmaal aan tafel kijkt ze even om zich heen, alsof ze zich ervan wil vergewissen dat niemand in het restaurant haar hoort. 'Laten we een biertje nemen,' fluistert ze. Het duurt even voordat we kunnen bestellen. Overal waar Koenig gaat, wordt ze aangesproken, toegejuicht, aangeklampt of bejubeld. In Tel Aviv is de in 1929 in Polen geboren actrice *larger than life*. Zoals een collega-acteur, die haar komt begroeten in het restaurant, het verwoordt: *The Queen Lia!*

Israël kent een rijke theatercultuur. Waar Nederlandse theaters nog wel eens moeite hebben om de zalen gevuld te krijgen, vullen de gangen van het Tzavta-theater aan de Shlomo Ibn Gabirolstraat, om de hoek van de luxueuze Rothschild-boulevard in het centrum van Tel Aviv, zich deze vrijdagochtend 5 september 2014 met geroezemoes voor een bescheiden festival rond het vertellen van verhalen. Joodse mensen zijn 'extravert en kosmopolitisch', zo verklaart Koenig de toeloop. 'Ik ben verwend met de aandacht van het publiek.'

'Kom even mee de zaal in,' zegt Koenig tegen mij. 'Ik moet straks ook wat zeggen.' Weer torst ze me met zich mee, waarbij de onuitgesproken overeenkomst luidt dat zij mij door de gangen leidt terwijl ik haar ondersteuning bied. Het zaaltje wordt bevolkt door zo'n

driehonderd vijftigplussers; aan de zijkant moeten er stoelen bijgezet worden. Ze zijn stil en luisteren naar een man die een verhaal voorleest. Een paar acts later is het de beurt aan Koenig. Onmiddellijk wordt het verschil duidelijk met de vorige optredens. Ze fleemt en ze provoceert, de lach vloeit haar gemakkelijk toe. Als ze het plan opvat om een Jiddisch liedje te zingen, reageert het publiek enthousiast. Met verbazingwekkende uithalen brengt ze het liedje ten gehore – over een meisje dat te weinig ingrediënten heeft om ravioli te maken, maar dat eigenlijk vooral een man mist om het gerecht mee op te eten. Als blijkt dat Koenig onmiddellijk na haar optreden de zaal wil verlaten, gaat het applaus over in ritmisch geklap. *The Queen has left the building.*

Al meer dan veertig jaar speelt Koenig onafgebroken in het nationale Habima-theater in Tel Aviv. Maar haar acteercarrière omspant een nog veel langere periode; dat jaar, 2014, viert ze dat ze 75 jaar op het podium staat. Op de vlucht voor de nazi's belandde ze op dertienjarige leeftijd vanuit Lodz in Samarkand, in het tegenwoordige Oezbekistan. Haar ouders, beiden acteurs, probeerden daar de kost te verdienen. En dat lukte, ook al was het midden in de oorlog. Koenig: 'Zelfs toen de Duitsers op honderd kilometer van Moskou stonden, was er opera en theater. Wat dat betreft doet het me wel een beetje denken aan de situatie in Be'er Sheva tijdens de afgelopen Gaza-oorlog. Als het alarm klonk, werd er even tien minuten gepauzeerd en daarna doorgespeeld.' Het is logisch dat Koenig aan de Gaza-oorlog refereert. Slechts anderhalve week eerder tekenden Israël en Hamas een staakt-het-vuren. De oorlog duurde zeven weken en kostte het leven aan zo'n 2250 Palestijnen en 72 Israëliërs.

Die zeven weken vielen precies samen met mijn voorbereidingstijd op mijn nieuwe baan als NRC-correspondent in Israël en Palestina. De dag waarop ik te horen kreeg dat ik de baan kreeg, 4 juli, was de dag waarop Mohammed Abu Khdeir begraven werd. Deze zestienjarige Palestijnse jongen uit Oost-Jeruzalem was levend verbrand door Israëliëse extremisten, als vergelding voor

de moord op drie jonge Joodse kolonisten op de door Israël bezette Westelijke Jordaanoever. Vier dagen later begon de oorlog.

Ik had me voorbereid op een begin van mijn correspondent-schap in een getergde samenleving. En nu vind ik mezelf uiterst ontspannen terug op een klapstoeltje in een variététheater.

Lia Koenig vertelt verder over het gezin waarin ze opgroeide, dat na de Tweede Wereldoorlog naar Boekarest verhuisde. In 1957 speelde Koenig, toen 28, in het Jiddisch de dertienjarige Anne Frank, die in hetzelfde jaar als zij geboren werd. Het was een bepalende rol in haar oeuvre, zegt de actrice tijdens de inmiddels gearriveerde salade met *mezze*. 'Tijdens het communisme werd er niet veel gesproken over de Holocaust. Het stuk, *Het dagboek van Anne Frank*, was daarom sensationeel. Tot op de dag van vandaag komen er naar Israël geëmigreerde Roemenen naar me toe om te zeggen dat ze me in 1957 Anne hebben zien spelen.'

Toen Koenig in 1961 naar Israël emigreerde, sprak ze Pools, Russisch, Roemeens, Duits, Jiddisch en Engels – maar nog geen woord Hebreeuws. Toch vertolkte ze binnen een jaar ook in die taal al hoofdrollen. Later leerde Koenig nog Spaans erbij, toen ze met haar man veel toerde in Zuid-Amerika. Tijdens het interview schakelt ze geregeld halverwege een zin over van Engels naar Duits. Ook al woont ze al meer dan een halve eeuw in Israël, Koenig is 'niet mesjogge van dit deel van de wereld'. Geef haar maar Europa, zegt ze. 'Ik hou van de stijl van de huizen. En ze hebben dubbelglas.'

Haar man overleed in 1998. Hoe speelt ze het klaar om op haar leeftijd nog iedere avond het toneel op te gaan? 'Zolang ik de energie heb en het geheugen om de teksten te onthouden, en zolang het publiek mij wil, waarom zou ik dan stoppen? Zolang je de kracht hebt om te werken, moet je werken.' Veel contact met acteurs van haar eigen leeftijd heeft ze niet. 'Ik ben druk. Zij niet.'

Het gesprek met Koenig is voor mij een prettige introductie in Israël. Maar ook actrices op leeftijd ontsnappen hier niet aan de discussie over het Israëlisch-Palestijnse conflict. Een ruime week na onze ontmoeting speelt Koenig in theater de Doelenzaal aan de

Kloveniersburgwal in Amsterdam, waar ze een onewomanshow vertolkt met Israëlische, traditioneel Joodse en internationale stukken, in het Hebreeuws en in het Jiddisch; het publiek kan de Nederlandse vertaling tot zich nemen via koptelefoons. De show maakt deel uit van het Spot On-theaterfestival, dat zich ten doel stelt om de culturele uitwisseling tussen Nederland en Israël te bevorderen.

Onder anderen Tweede Kamerlid Joël Voordewind (Christen-Unie) en voormalig CIDI-directeur Ronny Naftaniel zijn er getuige van dat Koenigs optreden verstoord wordt door tien activisten die leuzen roepen als 'Boycot Israël' en 'Free Palestine'. Een van de activisten, Frank van der Linde, zegt per telefoon tegen mij dat de actie gericht is tegen de 'etnische zuivering' van Palestijnen door Israël. 'Koenig heeft zich niet uitgelaten over het Israëlich-Palestijnse conflict, maar ze spreekt zich ook niet uit tegen het beleid van de Israëlische regering. Uit alles bleek dat het festival een promotie-evenement voor Israël was. Het wordt gesponsord door de Israëlische overheid en op de website stond: *Be there to support Israel.*' Erga Netz, organisator van het festival, zegt in een reactie dat het optreden van Koenig 'hooguit enkele seconden' verstoord is geweest. 'De actie bleek een bron van inspiratie voor Lia. In het vervolg van haar show heeft ze er diverse grappen over gemaakt. Ze leek niet erg aangedaan. "Ik kom net uit een oorlog," zei ze.'

Zijn Van der Linde en consorten strijders tegen onrecht, of 'Pro-Pallie gekkies' en 'een horde schuimbekkende antisemieten', zoals weblog GeenStijl hen omschrijft? En is Lia Koenig een weerloos omaatje of is ze impliciet medeschuldig aan de Israëlische onderdrukking van de Palestijnen? Het is maar hoe je het framet.

Boycot, desinvesteringen en sancties

Het relletje rond Lia Koenig blijkt geen eenmalig incident. In de drie jaar die volgen, is de culturele sector een belangrijk zijtoneel van het Israëlich-Palestijnse conflict. Pro-Palestijnse activisten

verstoren niet alleen optredens, ze roepen bijvoorbeeld ook de Amerikaanse popzangeres Britney Spears en de Britse band Radiohead op om niet op te treden in Tel Aviv. Zolang de militaire bezetting van Palestijns gebied voortduurt, vinden zij, zouden artiesten Israël moeten mijden. Af en toe boeken de activisten succes, zoals in 2017, wanneer de Nieuw-Zeelandse zangeres Lorde besluit om haar geplande optreden in Tel Aviv af te zeggen. Wanneer de Israëlisch-Amerikaanse actrice Natalie Portman in 2018 weigert om een prijs van premier Netanyahu in ontvangst te nemen, zegt minister Miri Regev (Cultuur, Likud) dat ze 'ten prooi is gevallen aan BDS'. Iedere artiest die de Palestijnse druk negeert, wordt – onder de hashtag #BDSFail – dan weer luidkeels bejubeld door pro-Israëlische activisten op de sociale media. Optreden in Israël is een statement geworden.

De oproep tot een culturele boycot is onderdeel van de BDS-beweging, waarbij de afkorting staat voor 'boycot, desinvesteringen en sancties'. Deze beweging werd in 2004 opgericht door Palestijnse activisten. In de decennia daarvoor hadden twee bloedige intifada's het leven gekost aan duizenden mensen, zonder dat de Palestijnen er in politieke zin iets mee opschoten. Tijd voor gewelddoos verzet, vonden ze. Hiermee hopen ze een einde te maken aan de Israëlische bezetting en aan de discriminatie van Palestijnen. Bovendien willen ze dat Israël het recht op terugkeer van Palestijnse vluchtelingen erkent. Diverse internationale notabelen hebben zich achter de BDS-beweging geschaard. Bekend zijn onder anderen de in maart 2018 overleden wetenschapper Stephen Hawking, schrijver Naomi Klein en aartsbisschop Desmond Tutu.

Er zijn uiteenlopende ideeën binnen de beweging over wie en wat er precies geboycot moeten worden. Sommigen zeggen: we zijn tegen de bezetting, dus we kopen geen producten die gemaakt zijn in illegale Joodse nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever. Anderen kopen helemaal geen Israëlische producten meer: om de bezetting te beëindigen, vinden zij, moet de druk op héél Israël opgevoerd worden. Deze tweede groep wil bijvoorbeeld

ook de Israëliëse universiteiten boycotten. Nee, zeggen anderen weer: de Israëliëse academici vormen juist een groep mensen die we hard nodig hebben voor het verzet van binnenuit. Een beproefde BDS-methode is ook om bedrijven en overheden die zich inlaten met illegale nederzettingen onder druk te zetten. Ook Nederlandse bedrijven zijn hier gevoelig voor. Zo besloot pensioenfonds PGGM in 2014 om niet meer te beleggen in vijf Israëliëse banken die de bouw van Joodse nederzettingen financieren, en verbrak waterbedrijf Vitens een jaar eerder de samenwerking met een Israëliëse firma die de nederzettingen van water voorziet.

De economische schade van de BDS-beweging valt mee. Begin 2015 concludeert een rapport van de Knesset, het Israëliëse parlement, dat de export naar Europa sinds 2005 juist is verdubbeld, van jaarlijks 7 naar 14 miljard euro. Zelfs als Europa alle producten uit nederzettingen zou boycotten, zou dit Israël jaarlijks hooguit 90 miljoen euro kosten. Toch gaan de politici en de kranten in Israël, behalve de meest linkse, fel tegen BDS tekeer. Premier Benjamin Netanyahu noemt de beweging ‘antisemitisch’, en oppositieleider Isaac Herzog vergelijkt een boycot zelfs met ‘een nieuwe intifada’.

Deze grote woorden komen deels voort uit Israëls vrees voor aantasting van zijn positie. Ook al keert het grootste deel van de internationale gemeenschap zich tegen de al decennia durende bezetting, tot nu toe komt Israël er aardig mee weg. Zelfs tegen het voortdurend uitbreiden van Joodse nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever treedt de internationale gemeenschap nauwelijks op. Maar als de BDS-beweging erin zou slagen om de illegaliteit van de bezetting in de hoofden en harten van het westerse publiek te planten, heeft Israël een probleem. Een ander argument om hard tegen de BDS-beweging op te treden, is de binnenlandse politiek: Israëliëse kiezers stemmen op politici die laten zien dat ze zich tot het uiterste inspannen om voor hun land op te komen.

Israël spendeert veel geld – in 2016 is het 30 miljoen euro – om internationaal tegen BDS te lobbyen. In december 2017 maakt

de Israëlische regering bekend dat er nog eens 62,5 miljoen euro uitgetrokken wordt om BDS tegen te gaan, onder meer door druk op artiesten te pareren, publieke campagnes, het uitnodigen van opiniemakers voor 'solidariteitsbezoekjes' aan Israël, grotere zichtbaarheid en meer coördinatie tussen pro-Israëlische groeperingen wereldwijd. De nieuwe miljoenen worden gezamenlijk opgebracht door Israël en enkele Joodse weldoeners. En hun lobbywerk lukt aardig. Zo heeft de Britse regering bepaald dat overheidsinstanties – zoals gemeenten en zorginstellingen – niet langer mogen oproepen tot een boycot van Israël. Ook in Frankrijk, Canada en de Verenigde Staten boekt de anti-BDS-lobby successen.

Volgens Fred Grünfeld, gepensioneerd hoofddocent internationale betrekkingen aan de Universiteit Maastricht en emeritus hoogleraar oorzaken van mensenrechtenschendingen aan de Universiteit Utrecht, is het uitzonderlijk dat landen zo actief zijn in het bestrijden van een boycotbeweging tegen een ander land. Eén voorbeeld kan hij zich herinneren: in de jaren zeventig werden er in de VS twee wetten aangenomen die de boycot van Israël door de Arabische Liga moesten tegengaan. De felheid van de anti-BDS-beweging in deze westerse landen, zegt Grünfeld, kan te maken hebben met de vrees dat boycotts van Israël kunnen bijdragen aan antisemitisme. Zo wijst hij op Frankrijk, waar de afgelopen jaren enkele antisemitische incidenten hebben plaatsgehad. Het land treedt relatief streng op tegen mensen en organisaties die een Israël-boycot bepleiten.

Israël kan de steun van westerse bondgenoten goed gebruiken. Maar kritiek is er ook. Zo bestempelt de Britse Labour-partij het wettelijk tegengaan van BDS als een 'aanval op de democratie'. Want valt het niet, zo redeneert de partij, onder de vrijheid van meningsuiting om op te roepen tot een boycot van een land dat een ander volk onderdrukt? Amnesty International vindt dat het overheidsinstanties vrij moet staan om ethisch verantwoord te investeren – en dat ze dus ook de keuze moeten hebben om hun reserves níét in Israël aan te wenden. Roger Waters, frontman van Pink

Floyd en een voornaam BDS-activist, noemt het tegen CBC 'gevaarlijk' dat de Verenigde Staten en Canada 'een niet-gewelddadige vorm van protest tegen een buitenlandse mogendheid' strafbaar stellen. 'Ik vind het een zeer verontrustende gedachte dat er van een gewone mensenrechtenorganisatie waar ik onderdeel van ben een illegale organisatie gemaakt kan worden, en dat ik opgesloten kan worden voor mijn aandeel erin.'

Paradoxaal genoeg vaart de BDS-beweging wel bij Israëliisch verzet. Zelf incasseren de initiatiefnemers van de beweging niets liever dan een stevige aanval van premier Netanyahu: aandacht gegarandeerd. Evenmin is de beweging ongelukkig met een conferentie die in Israël gehouden wordt om BDS te bestrijden, georganiseerd door de brede publiekskrant *Yedioth Ahronoth* ('Laatste Nieuws') en bijgewoond door tal van politici, van links tot rechts. Hoogtepunt is een optreden van de Joods-Amerikaanse comédienne Roseanne Barr, die de BDS-beweging 'fascistisch' noemt.

Niet voor niets waarschuwt president Jay Sanderson van de Jewish Federation of Greater Los Angeles dat Israël terughoudender moet zijn met het bestrijden van BDS. 'Hoe meer geld er naar het bestrijden van BDS gaat,' zegt Sanderson in de linkse krant *Haaretz* ('Het Land'), 'en hoe meer mensen dit het grootste onderwerp aller tijden maken, hoe meer we de andere kant van brandstof voorzien.'

Voor succes van de BDS-beweging is het volgens de Nederlandse hoogleraar Grünfeld van belang om Israël daar te raken waar het land het internationaal recht schendt: de illegale nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever. 'Je moet dus op zoek naar maatregelen die specifiek de kolonisten treffen. Als je heel Israël raakt, versterk je alleen maar de nationalistische tegenbeweging. En je kweekt er geen sympathie mee.'

Etikettering

Even lijkt de paniek in Israël over BDS de gevaren van Iran of Hamas te overstemmen. Er komt een nationaal sentiment aan de oppervlakte dat ik later nog vaker zal aanschouwen: het 'iedereen is tegen ons'-gevoel, dat breed wordt uitgemeten in de kranten en door politici. Van lieverlee wordt alles wat naar een beetje tegenwerking zweemt onder de noemer 'BDS' geplaatst. Zo ook een nieuwe maatregel van de Europese Unie.

De EU ondersteunt een boycot tegen Israël niet. Wel ergert Europa zich eraan dat veel producten uit Joodse nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever de tekst *Made in Israel* op het etiket hebben staan. Geen enkel land ter wereld beschouwt de sinds 1967 bezette Westelijke Jordaanoever als deel van Israël. De tekst is dus misleidend, en daar wil de EU iets tegen doen. Voortaan moeten deze producten van een juist etiket worden voorzien als ze naar Europa worden geëxporteerd.

De woede is groot in Israël. *Haaretz* onthult dat de regering-Netanyahu al haar diplomaten in Europa de opdracht heeft gegeven om te lobbyen tegen het voorgestelde beleid. Maar er is ook een groep van enkele honderden prominenten in de Israëlische samenleving die de maatregel toejuicht als 'een stap die een vredesovereenkomst kan bevorderen'.

Ik vraag me af om welke producten het eigenlijk gaat. Daarom besluit ik een kijkje te nemen op het industrieterrein van de Joodse nederzetting Barkan, op de Westelijke Jordaanoever. Barkan ligt zo'n veertig minuten rijden ten oosten van Tel Aviv. Hier vind je geen Tel Avivse praktijken als espressobarretjes en quinoasalades, maar vergezichten over de heuvels en Joodse mannen die grappen maken over de mensen die zo gek zijn om hutjemutje in Tel Aviv te gaan wonen.

Vergeleken met de manager van het industrieterrein, een orthodoxe jood die weigert vrouwen een hand te geven, en de woordvoerder van de gemeente waartoe Barkan behoort, die Arabieren

‘van nature agressief’ noemt, is Moshe Lev-Ran een linkse hippie. Lev-Ran, een vijftiger met strak achterovergekamd grijs haar, woont in een Israëlische kibboets en werkt als internationaal marketingmanager van Twitoplast, een fabriek voor airco-onderdelen. Natuurlijk, Lev-Ran krijgt weleens de vraag waarom hij, als linkse Israëliër, werkt in een fabriek in bezet gebied. Heel simpel, legt hij uit: uit compassie met de Palestijnen. ‘Wij geven hun werk. Vrede is alleen mogelijk door economische groei. Ik heb zeven jaar in Zuid-Afrika gewerkt, en daar wilden ze ook niet dat de blanke managers weggingen. Dan kwam er een zwarte manager voor in de plaats die de lagere school niet had afgemaakt. Kijk nu eens naar Johannesburg: sloppenwijken, geen werk.’

Twitoplast is een van de bedrijven die te maken krijgen met de Europese richtlijn. Ook al blijven de producten welkom in Europa, Lev-Ran ziet de etiketteringsmaatregel niettemin als een boycot. ‘Wat de Europese Unie niet begrijpt, is dat deze boycot uitsluitend onze Palestijnse werknemers treft. Het is heel belangrijk voor hen om werk te hebben. Zonder werk gaan ze moorden.’

Dit argument wordt bestreden door Who Profits, een Israëlisch onderzoekscentrum dat uitzoekt wie er profiteert van de bezetting. Bijna alle 27.000 legale en 10.000 illegale Palestijnse werknemers in Israëlische nederzettingen verdienen minder dan het minimumloon; ze zijn afhankelijk van een werkvergunning die hun elk moment kan worden afgenomen. Ook wordt de Israëlische arboret in bezet gebied slecht nageleefd. Maar bovenal stoort het Who Profits dat deze Israëlische industrieën profiteren van Palestijns land en van Palestijnse grondstoffen en arbeidskrachten. ‘Het bestaan van deze industrieën verdiept en bestendigt de bezetting,’ stelt het onderzoekscentrum in een rapport.

Volgens een rapport van de Wereldbank uit 2013 verliest de Palestijnse economie jaarlijks meer dan 3 miljard euro doordat de helft van het land niet toegankelijk is voor Palestijnse economische ontwikkeling. Zo beheert Israël enkele steengroeven in bezet gebied en exploiteert het Dode Zee-mineralen. Ook de Palestijnse

landbouw-, bouw-, toerisme- en telecommunicatiesectoren worden door de bezetting in hun mogelijkheden beperkt. In 2016 concluderen de Verenigde Naties dat de Palestijnse economie zonder bezetting twee keer zo groot had kunnen zijn. In een rapport van de VN-handelsorganisatie UNCTAD wordt er onder meer aan herinnerd dat Israël sinds 1967 zo'n 2,5 miljoen Palestijnse bomen heeft ontworteld, en dat alleen al de bouw van de illegale afscheidingsmuur de Palestijnen zeker een tiende van hun vruchtbaarste land gekost heeft.

Dit zijn verborgen gevolgen van de bezetting die BDS-aanhangers hopen te bestrijden. Maar hun geweldloze protest wordt meer en meer onmogelijk gemaakt, zowel in Israël als in bevriende westerse naties. Duidelijk is dat het Israël goed uitkomt als ook het geweldloze protest verstomt; dat stelt het land immers in staat om ook na een halve eeuw gewoon door te gaan met de militaire bezetting van Palestijns gebied. Vandaar de poging – niet zonder succes – om de BDS-beweging als 'antisemitisch' te framen.

Groepsdruk

Overigens is er ook bij de Palestijnen sprake van behoorlijke groepsdruk: in hun geval om juist vóór BDS te zijn. Dat merk ik in het voorjaar van 2018, wanneer mij en mijn collega-makers dringend verzocht wordt om een bepaald verhaal uit onze onlinedocumentaire *The Holy Road* te verwijderen.

Het desbetreffende verhaal ging over hoop. Het was een onvervalst feelgoodverhaal, over Palestijnse jongens die opgroeiden in een oorlogssituatie en desondanks goed terecht waren gekomen. Het waren de vijf jongens van het Jenin-vluchtelingenkamp, vastgelegd door fotograaf Dirk-Jan Visser op het hoogtepunt van de Tweede Intifada (2000-2005) en opnieuw bezocht in 2017. De 'toen-en-nu'-foto's van het vijftal ontlokten de nodige emoties bij